

VU Research Portal

Spiegel & spanningsbron

de Heer, J.M.D.

2018

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

de Heer, J. M. D. (2018). *Spiegel & spanningsbron: Opinievorming in reformatorische kerken Over de evangelische beweging en de charismatische vernieuwing*. Den Hertog.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Samenvatting

Spiegel & spanningsbron

*Opnieuvorming in reformatorische kerken over de evangelische beweging
en de charismatische vernieuwing.*

Vanaf de tweede helft van de jaren zestig van de twintigste eeuw ontwikkelde de evangelische beweging (met de Evangelische Omroep (EO) als katalysator) in christelijk Nederland zich tot een duidelijk geprofileerde stroming. De karakteristieke eigenschappen van de evangelische geloofsbeleving leidden tot een stroom van opinievorming in reformatorische kerken. Deze loopt uiteen van grote waardering tot scherpe kritiek.

Rond de eeuwwisseling vond de charismatische vernieuwing in toenemende mate weerklank in verschillende reformatorische kerken, met name door de Alpha-cursus, New Wine en de Pinksterconferentie van stichting Opwekking. Dit stimuleerde de opinievorming over Geestesgaven als profetie, tongentaal, gebedsgenezing en het uitdrijven van demonen.

In deze studie wordt de opinievorming over de evangelische beweging en de charismatische vernieuwing aan een vergelijkend onderzoek onderworpen. Daardoor krijgen we inzicht in de ontwikkelingen in deze opinievorming door de jaren heen. Ook wordt duidelijk welke theologische thema's in het bijzonder de aandacht vragen in de verhouding reformatorisch en evangelisch / charismatisch. Speelt het thema in dezelfde mate in de diverse reformatorische kerken? Het onderzoek richt zich op de Gereformeerde Bond in de Protestantse Kerk in Nederland (PKN), de Christelijke Gereformeerde Kerken, de Gereformeerde Gemeenten, de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) en de Nederlands Gereformeerde Kerken. Deze kerken benoemen we samen als de reformatorische kerken.

De onderzoeksvraag luidt: *Hoe waarden opiniemakers uit reformatorische kerken in Nederland de evangelische beweging zoals deze vanaf de jaren zeventig van de twintigste eeuw een duidelijk profiel kreeg en hoe waarden zij de tweede fase van de charismatische vernieuwing die vanaf de overgang naar de eenentwintigste eeuw zichtbaar werd, alsmede de invloeden van beide ontwikkelingen op reformatorische kerken?*

Het onderzoek begint met een historische inleiding (hoofdstuk 1) over de voorlopers van de verschillende opwekkingsbewegingen. Aan de hand van vijf karakteristieke punten blijkt hoe evangelischen terugvallen op uiteenlopende bronnen in de reformatorische traditie.

In de twintigste eeuw tekent zich de lijn af van de pinksterbeweging, via gebedsgenezers naar de charismatische vernieuwing. Zo komen de wortels aan het licht van de charismatische vernieuwing zoals deze in de eenentwintigste eeuw ook in reformatorische kerken zichtbaar wordt. Vanaf de jaren zeventig vormde zich een duidelijk geprofileerde evangelische beweging, met name door parakerkelijke samenwerkingsverbanden als de EO, de Evangelische Alliantie (EA) en de Evangelische Zendingsalliantie (EZA). Daardoor groeide de kracht van de evangelische beweging.

De activiteiten van deze organisaties trokken reformatorische kerkleden aan. De evangelische beweging kreeg haar weerslag op het kerkelijk leven, de zogeheten evangelicalisering van de kerken. Parallel daaraan groeiden de evangelische beweging en de pinksterbeweging dichter naar elkaar toe. Evangelisch en charismatisch gingen elkaar meer overlappen. Via de evangelische beweging kwam ook de charismatische vernieuwing de reformatorische kerken binnen.

Hoofdstuk 2 behandelt de reacties in de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland op de pinksterbeweging, de charismatische vernieuwing en de evangelische beweging. Zo wordt duidelijk hoe de charismatische vernieuwing in reformatorische kerken werd voorbereid door een eerdere fase die juist de grote protestantse kerken raakte.

In de Nederlandse Hervormde Kerk valt de open houding ten opzichte van de pinksterbeweging in het algemeen en het onderwerp gebedsgenezing in het bijzonder op. Dat geldt niet alleen voor de plaatselijke hervormde gemeente Den Haag, maar ook voor de landelijke synode.

In de synodale rapporten *Vragen rondom de gebedsgenezing* (1959) en *De kerk en de pinkstergroepen* (1960) klinkt een opvallende waardering voor de pinksterbeweging door. De gereformeerde synode was kritischer met het rapport *Het werk van de Heilige Geest in de gemeente* (1967). In de jaren zeventig groeide ook in de Gereformeerde Kerken een open houding ten opzichte van de charismatische vernieuwing.

Door de opkomst van de charismatische vernieuwing kwam de theologie van de pinksterbeweging ook in het blikveld van de academische theologie. Gedurende de jaren zeventig en tachtig waren aan een aantal theologische faculteiten vrijwel permanent hoogleraren aanwezig die een bijzondere belangstelling aan de dag legden voor het werk en de gaven van de Heilige Geest en de betekenis daarvan voor de kerk. Twee van hen, J.P. Versteeg (1938-1987) en C. Graafland (1928-2004), behoorden tot de kerken waarover het in dit onderzoek gaat. Anderen, met name H. Berkhof (1914-1995) en J. Veenhof, fungeerden in later tijd als gidsfiguren voor opiniemakers in reformatorische kerken die open wilden staan voor de Geestesgaven. De theologische faculteit van de Vrije Universiteit groeide uit tot een centrum van belangstelling voor zowel de evangelische beweging als de charismatische vernieuwing. Waardering en kritiek wisselden elkaar overigens af.

Ook de opkomst en de groei van de evangelische beweging in Nederland vanaf de jaren zeventig trok de aandacht van kerk en theologie. Met name door het Evangelisch Werkverband (EW) kwamen op de agenda van de PKN onderwerpen te staan die rechtstreeks verband houden met zowel de evangelische beweging als de charismatische vernieuwing. We noemen doop en doopgedachtenis, genezing en bevrijding. Zo kreeg de evangelische beweging een herkenbare en structurele plek binnen de PKN.

Hoofdstuk 3 heeft een inventariserend karakter en laat zien hoe de pinksterbeweging, de charismatische vernieuwing en de evangelische beweging de aandacht trokken binnen reformatorische kerken.

Uit de reacties blijkt dat de geloofsopvattingen en -beleving in pinksterkringen ver afstonden van de reformatorische kerken. Kritiek en waarschuwing overheersten. In de Gereformeerde Bond werd juist op een vrij open wijze over thema's uit de pinksterbeweging geschreven, met name door de persoon van G. Boer (1913-1973), die enige tijd voorzitter van de Bond was en op wiens werk in latere tijd herhaaldelijk werd teruggegrepen.

De bezinning op de charismatische vernieuwing ging samen met een kritische blik op het geestelijk leven in de eigen kerken. Dit leidde tot waardering voor de grote aandacht voor het werk van de Heilige Geest in de charismatische vernieuwing.

Uit de inventarisatie blijkt ook dat het thema reformatorisch en evangelisch nadrukkelijk op de agenda van reformatorische kerken staat. Opiniemakers zien de evangelischen als een beweging die reformatorische christenen minimaal voor vragen stelt, hen ook beïnvloedt en mogelijk van hun reformatorische overtuiging aftrekt. Vanaf de eeuwwisseling kwam ook het onderwerp van de Geestesgaven volop onder de aandacht van verschillende reformatorische kerken. De charismatisch getinte Alpha-cursus en New Wine bleken aan te slaan, waarbij de inhoudelijke bezinning vaak pas volgde op een enthousiaste invoering. Dat gaf onvrede aan de kant van critici.

De hoofdstukken 4 t/m 8 belichten de opinievorming in Gereformeerde Bond, de Christelijke Gereformeerde Kerken, de Gereformeerde Gemeenten, de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) en de Nederlands Gereformeerde Kerken. Het begin ligt steeds bij de opinievorming in de jaren zeventig en tachtig van de twintigste eeuw. Dit is de fase dat de evangelische beweging opkwam. Naarmate het appel van de evangelische beweging krachtiger werd en de openheid onder kerkleden groter, groeide de behoefte aan bezinnend materiaal. Daarom krijgen de jaren negentig, het tijdsbestek waarin de evangelicalisering van de kerken een thema werd, aparte aandacht. In de eenentwintigste eeuw werd de verhouding evangelisch en reformatorisch nog weer intenser beleefd. De evangelicalisering zette door. Dit ging gepaard met een groeiende openheid voor de Geestesgaven. De charismatische

vernieuwing kreeg voet aan de grond in diverse reformatorische kerken. Dit maakt dat dit thema in aparte paragrafen wordt belicht.

De slotparagraaf van elk hoofdstuk beschrijft de rode draad in de opinievorming van het kerkverband, brengt deze in verband met het karakter van de desbetreffende kerk en laat de consequenties van deze houding zien. Daarna volgt een verwachting hoe de evangelische beweging en charismatische vernieuwing een appel zal blijven doen op de kerk en welke positiekeuze dit vraagt.

In de opstelling ten opzichte van de evangelische beweging en de charismatische vernieuwing tekenen zich in grote lijnen drie houdingen af, namelijk die van worsteling, afweer en openstelling. Deze driedeling hangt samen met het karakter van de reformatorische kerken. De eerste houding treffen we aan in de Gereformeerde Bond in de PKN en de Christelijke Gereformeerde Kerken. De Gereformeerde Gemeenten kenmerken zich door een afwerende houding. De Nederlands Gereformeerde Kerken en naderhand ook de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) stellen zich juist open.

In hoofdstuk 4 wordt duidelijk dat het onderwerp van de evangelische beweging een toenemende weerslag heeft op de Gereformeerde Bond. Binnen de Gereformeerde Bond zien we van meet af aan zowel een uitgesproken open houding ten opzichte van de evangelische beweging als een meer terughoudende opstelling bij onder meer het hoofdbestuur. De grote waardering van C. Graafland (1928-2004) voor de evangelische beweging kwam voort uit een verlangen naar geestelijke vernieuwing en een kritische houding ten opzichte van wat hij noemde een geestelijke verstarring in eigen kring.

In het begin van de jaren negentig stelde het hoofdbestuur de nota *Gereformeerd en evangelisch* op, om zo leiding te geven aan de hervormd-gereformeerde kring, kennelijk uit ongerustheid over evangelische invloeden. De brochure leidde tot kritische reacties van hervormd-gereformeerde opiniemakers.

In 1990, hetzelfde jaar als de nota, verscheen een Open Brief waarin het verlangen doorklonk naar vernieuwing van de gemeenten in een tijd van voortgaande secularisatie. De brief bracht aan het licht dat hervormd-gereformeerden intern verdeeld waren over thema's die een relatie hebben met de evangelische beweging. Dit geldt ook voor bestaande accentverschillen rond het werk van de Heilige Geest in de persoonlijke bekering enerzijds en de vernieuwing van de gemeente anderzijds. Op de achtergrond speelden vragen rond de waardering van de moderne cultuur mee. Eveneens in 1990 verwoordde Graafland zijn overtuiging dat reformatorische kerken een 'charismatisch manco' hebben, omdat ze geen charismatische vernieuwing doormaken. Daarom ging er volgens hem weinig werfkracht van de kerken uit. Andere opiniemakers, met name behoudende predikanten, zagen juist verwarring ontstaan in gemeenten waar evangelische invloed aanwezig was. Zij vroegen aandacht voor de theologische verschillen, die naar hun overtuiging met elkaar

samenhangen. Zo heeft de evangelische beleving van het geloof invloed op het Godsbeeld en het mensbeeld.

In de eenentwintigste eeuw zien we onder hervormd-gereformeerden een constante worsteling rond de evangelische beweging. Met name op het gebied van de liturgie kwam er veel in beweging. Opwekkingsliederen deden hun intrede. Nieuwe liedbundels stimuleerden het zingen ervan. Critici zagen een verband tussen de verschijning van de liedbundel *Weerklank* en veranderingen in de prediking. Met name in de leer van het heil en de plaats van de mens en zijn keuzes daarin constateerden opiniemakers verschillen tussen evangelisch en reformatoerisch.

Ook rond het sacrament van de doop liet zich evangelische invloed gelden. Kerkleden, tot ambtsdragers toe, lieten zich overdopen, terwijl ouders hun kinderen niet meer wilden laten dopen. Het hoofdbestuur stelde zich op het standpunt dat overdoop eerder een dwaling dan een zonde is.

Met G. van den Brink, J. Hoek en W. Verboom had de Gereformeerde Bond in de eenentwintigste eeuw hoogleraren in dienst die, hoewel niet kritiekloos, een open houding innamen ten opzichte van de evangelische beweging. Voor Hoek betrof dit ook de charismatische vernieuwing. Onder hervormd-gereformeerden was er lange tijd al een onderstroom die zich openstelde voor het onderwerp van de Geestesgaven. M.J. Paul, onder meer docent aan de Christelijke Hogeschool Ede (CHE), mag een pionier heten in het grondig verkennen van onderwerpen die gangbaar zijn binnen de charismatische vernieuwing. Het leidde tot een intensieve bestudering van de Bijbel en de vroege kerkgeschiedenis. Ook J. Hoek doceerde aan de CHE, waarmee deze hogeschool een van de brandhaarden werd die openheid voor de Geestesgaven stimuleerde.

Samen met zijn collega P. de Vries vertolkte W. van Vlastuin juist de overtuiging dat de bijzondere Geestesgaven gebonden zijn aan de apostolische periode. Beiden behoren inmiddels tot de Hersteld Hervormde Kerk.

Hoofdstuk 5 richt zich op de opinievorming in de Christelijke Gereformeerde Kerken. Al in een vroeg stadium waren christelijke gereformeerde predikanten bestuurlijk betrokken bij de EO en de EA. Dat stimuleerde opinievorming. Ook van het kerkelijk grensverkeer gaat zo'n stimulans uit. De cijfers uit de kerkelijke jaarboeken laten een steeds groter wordend verliessaldo richting evangelische groeperingen zien.

Een fors deel van deze opinievorming is afkomstig van docenten aan de eigen predikantenopleiding, de Theologische Universiteit Apeldoorn. We noemden al de persoon van J.P. Versteeg, die binnen zijn kerkverband in de jaren zeventig een pionier was in het zoeken van relaties met charismatische en evangelische christenen. Versteeg wilde kerk, ambt en Geestesgaven nauw op elkaar betrekken in een verlangen naar geestelijke vernieuwing van de kerk. Deze vernieuwing achtte hij noodzakelijk in het licht van de secularisatie.

Kerkhistoricus W. van 't Spijker vroeg aandacht voor de gereformeerde traditie die in zijn ogen rijker is dan de evangelische. Maar dan moet de kerk wel echt gereformeerd zijn, inclusief de innerlijke doorleving van de gereformeerde theologie. Ook anderen zagen in de spiegel van de evangelische beweging de tekorten van de kerk, waar vaak blijdschap, zekerheid en werfkracht ontbreken.

Opvallend in de jaren negentig is de uitgesproken positieve wijze waarop diverse christelijke gereformeerde predikanten over de evangelische beweging schreven. Hiervoor was ook ruimte in landelijke periodieken als *De Wekker* en *Ambtelijk Contact*. Aan de universiteit stelde J.W. Maris zich juist kritisch op tegenover de opwekkingsbewegingen.

Na de eeuwwisseling kwam het onderwerp van de evangelische beweging op de tafel van de generale synode. Daar bleek dat op uiteenlopende wijze werd geoordeeld over de evangelische beweging.

Ten opzichte van de charismatische vernieuwing namen de docenten van de Apeldoornse universiteit in die jaren een terughoudende en kritische houding in. Maris voelde het als zijn roeping om de kerken toe te rusten en weerbaar te maken ten opzichte van charismatische invloeden. Hij zag wissels omgaan, doordat niet zozeer het geloof, maar ervaringen de kern van het christelijk leven dreigden te worden. Andere hoogleraren probeerden ook leermomenten te halen uit de ontmoeting tussen reformatorisch en charismatisch. Binnen het kerkverband was de predikant J.G. Brienen min of meer opiniemaker voor een uitgesproken positieve waardering van de charismatische vernieuwing. Zijn ideaal was een kerk waarin de Geestesgaven volop worden gepraktiseerd.

In hoofdstuk 6 komen de Gereformeerde Gemeenten aan de orde. In de jaren zeventig en tachtig ging er meer aandacht uit naar de EO dan naar de evangelische beweging in het algemeen. Er waren ook weinig raakvlakken tussen het kerkverband, met een accent op de schriftuurlijk-bevindelijke prediking, en de evangelische beweging. De bezwaren tegen de evangelischen waren vooral theologisch van aard en richtten zich op onderwerpen als de algemene verzoening en de vrije wil. Opiniemakers zagen een gevaar voor zelfbedrog en voelden zich geroepen hiertegen te waarschuwen.

Na de eeuwwisseling namen opiniemakers sterkere invloeden vanuit de evangelische beweging op eigen kerkleden waar. Zo nam het aantal overgangen richting evangelische groeperingen geleidelijk toe. Kennelijk bleek een deel van de leden gevoelig te zijn voor de evangelische geloofsbeleving. Opiniemakers verklaarden dit vanuit de aantrekkelijke kanten van de evangelische geloofsbeleving, die in hun ogen gemakkelijk leidt tot zelfbedrog. De drang om te waarschuwen werd daardoor sterker. Weliswaar klonk regelmatig de opmerking dat de evangelischen een spiegel voorhouden, maar de beweging werd toch allermeeest als een gevaar gezien. De spiegel functie van de evangelischen betrof vooral punten als de bewogenheid met de naaste, de drang om het evangelie uit te dragen en de onderlinge liefde in de gemeente.

De aandacht voor de charismatische vernieuwing werd meer gestimuleerd door ontwikkelingen buiten dan binnen het eigen kerkverband. De kritiek was fundamenteel. Het accent lag op het unieke en eenmalige karakter van de apostolische tijd. In deze tijd gaf God nieuwe openbaringen, die grondlegend waren voor de christelijke kerk. Deze openbaringen kregen hun weerslag in de boeken van het Nieuwe Testament. Dat gaf een grote terughoudendheid ten opzichte van de Geestesgaven, met name gaven die in de richting van nieuwe openbaringen lijken te gaan.

De opinievorming over de evangelische beweging in de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) (hoofdstuk 7) weerspiegelt de ontwikkeling die het kerkverband vanaf de jaren zeventig van de twintigste eeuw doormaakte.

In de jaren zeventig en tachtig vormde het kerkverband een hecht bolwerk, gestempeld door de gereformeerd vrijgemaakte visie op verbond en doop, belijdenis en kerk. Vanuit deze vastliggende standpunten werd de evangelische beweging kritisch beoordeeld. De hoogleraren aan de Theologische Universiteit Kampen alsmede het landelijke periodiek *De Reformatie* hadden een gezaghebbende plaats in deze opinievorming. Het beeld van C. Trimp (1926-2012) dat de bijzondere Geestesgaven in de begintijd van de apostolische kerk als startversterkers dienden, werd lange tijd doorgegeven als een gezaghebbende visie.

De kritische houding ging in de jaren negentig op verzet stuiten. Het was een signaal dat de eenheid van het kerkverband onder druk kwam te staan. Bij de jongere generatie ontstond behoefte aan een meer persoonlijke geloofsbeleving, tegenover een verstandelijke benadering van het geloof in de gereformeerd vrijgemaakte traditie. Deze behoefte sloot aan bij wat de evangelische beweging te bieden had. Dit leidde ertoe dat met name de oudere generatie aan de oude standpunten bleef vasthouden, terwijl de jongere generatie een open houding ten opzichte van de evangelische beweging innam. Met name rond de persoon van W.G. de Vries (1926-2006) leidde dit tot een forse botsing. Als gezaghebbend predikant legde hij zijn gewicht in de schaal om de erfenis van de Vrijmaking te bewaren en te beschermen tegen evangelische invloeden. Uit de reacties bleek echter dat de jongere generatie deze erfenis op een onafhankelijke en open wijze wilde verwerken.

In de eenentwintigste eeuw tekende deze ontwikkeling in het kerkverband zich steeds duidelijker af. Ten opzichte van de evangelische beweging groeide de openheid en als gevolg daarvan de ruimte voor het zingen van opwekkingsliederen tijdens de eredienst. De landelijke synode liep daarbij achter de feiten aan. Plaatselijke kerken rekten de synodale richtlijnen op, waardoor de vergadering weinig anders meer kon dan het grondvlak volgen. De synode van Ede van 2014 zette deze stap door de liedkeuze aan de plaatselijke kerken over te laten. Dit betekende een fundamentele verandering in de manier waarop de kerken worden geleid.

Ook rond het onderwerp van de doop werden evangelische invloeden zichtbaar. In het kerkverband klonken stemmen om ruimte te laten voor leden die hun kind niet

wilden laten dopen. Zeker voor gereformeerd vrijgemaakten is dit een aangelegen punt, omdat kinderdoop en verbond altijd sterk aan elkaar werden verbonden. Behoudende opiniemakers hadden veel moeite met al deze ontwikkelingen, dit vanuit bezorgdheid dat het eigen karakter van de gereformeerd vrijgemaakte traditie verder verloren zou gaan.

In de eenentwintigste eeuw trok de charismatische vernieuwing veel aandacht in het kerkverband. Met name in de periode tussen 2004 en 2008 is de hoeveelheid opinievorming opvallend groot. Ook opvallend is dat in discussies rond de charismatische vernieuwing theologische en kerkhistorische argumenten niet altijd meer doorslaggevend waren. Persoonlijke ervaringen gaven bij verschillende predikanten de doorslag om zich open te stellen voor de charismatische vernieuwing.

Rond het grondige theologische document *The Candlestand Statement*, met een kritische visie op de charismatische vernieuwing, bleef het tamelijk stil. Binnen de kerken leek er meer verlegenheid met het document te zijn dan dat er blijdschap over was. Deze ontwikkelingen hadden als gevolg dat de jongere generatie zich weinig meer beriep op de voorgangers en hun werk zelfs onder kritiek stelde. Dit leidde ertoe dat A.N. Hendriks de argumenten die hij in de jaren tachtig van de twintigste eeuw tegenover de charismatische beweging gebruikte nu binnen zijn eigen kerkverband moest gaan inzetten. Er ontstond een generatiekloof, waardoor men elkaar moeilijk meer verstond.

Aan de Theologische Universiteit Kampen trad in de eenentwintigste eeuw een nieuwe generatie wetenschappelijk personeel aan die de charismatische vernieuwing op een welwillend-kritische manier tegemoet trad. Zij wilden binnen de gereformeerde traditie staan, maar zochten tegelijkertijd ruimte om het charismatische denken te integreren in de gereformeerde traditie.

Hoofdstuk 8 beschrijft de opinievorming in de Nederlands Gereformeerde Kerken, het kerkverband dat vanaf het ontstaan – eind jaren zestig – een open houding innam, ook ten opzichte van de evangelische beweging. Dit uitte zich in het kerkelijke grensverkeer met de evangelische beweging. Dat groeide richting een evenwicht tussen inkomende en vertrekkende leden.

De jaren zeventig en tachtig waren voor het kerkverband een tijd van opbouw van het eigen kerkelijke leven. Dit is ook de oorzaak dat de opinievorming over de evangelische beweging pas tegen het einde van de jaren tachtig echt op gang kwam. De houding ten opzichte van de evangelische beweging was bijna altijd uitgesproken welwillend, waarbij opiniemakers het gereformeerde element wel wilden handhaven. A. van der Dussen nam een leidende positie in de opinievorming over de evangelische beweging in. Hij stimuleerde de theologische doordenking van de reformatorische en evangelische traditie in het licht van de geseclariseerde tijd. In de eenentwintigste eeuw werden lopende discussies over evangelische thema's voortgezet, met name rondom de kinderdoop en het zingen van opwekkingsliederen.

ren. J. Mudde benadrukte de geloofseenheid van gereformeerden en evangelischen zodanig dat concrete punten van verschil, ook rondom de doop, daaraan ondergeschikt werden. Andere opiniemakers gaven veel minder ruimte voor het opdragen van kinderen in plaats van hen te dopen.

De opinievorming over de evangelische beweging als geheel kwam na de jaren negentig weer spoedig tot een einde, doordat de aandacht zich richtte op de activiteiten van de kerk van Houten. Het plaatselijke predikantenechtpaar D.A. Westerkamp en J. Westerkamp-Stegeman had een grote rol in de introductie van de charismatisch getinte Alpha-cursus en de charismatische vernieuwingsbeweging New Wine. Westerkamp presenteerde deze als concepten die de gereformeerde overtuiging niet omverwerpen, maar veeleer aanvullen. Die aanvulling was ook daadwerkelijk te ervaren tijdens conferenties en retraites. Op die wijze bereikte de charismatische vernieuwing veel plaatselijke kerken.

Uit de theologische reflectie, van onder meer W. Smouter, werd duidelijk dat de charismatische vernieuwing zijn weerslag had op verschillende delen in de geloofsleer, zoals de christologie, de pneumatologie, de leer van de schepping en de eschatologie. Zo ontwikkelde zich een samenhangend theologisch concept rondom de charismatische vernieuwing.

In hoofdstuk 9 wordt de onderzoeksvraag verder uitgewerkt. De aantrekkingskracht van de evangelische beweging en de charismatische vernieuwing houdt verband met maatschappelijke en culturele ontwikkelingen. De opwekkingsbewegingen gaven aan de ene zijde een tegenstem tegen maatschappelijke tendensen om er anderzijds juist op in te spelen. In beide gevallen vergrootte dit hun aantrekkingskracht. Maatschappelijke ontwikkelingen zoals individualisering, subjectivering, internationalisering en de erosie van het gezag verminderden de binding aan de reformatorische overtuiging. De nadruk op de mens met zijn beleving en de keuze van de mens maken de evangelische beweging en de charismatische vernieuwing juist aantrekkelijk.

De gevoeligheid voor de cultuur geeft de evangelische beweging en de charismatische vernieuwing meer mogelijkheden om de geseclariseerde mens te bereiken met het Evangelie. Naarmate de secularisatie doorzette, groeide ook de behoefte aan tekenen dat God werkt. De gaven van Gods Geest zijn dan ook nodig om staande te blijven in de harde strijd tegen machten die van God aftrekken. Genezing sluit daarnaast aan op een cultuur die sterk gericht is op gezondheid.

De maatschappelijke en culturele ontwikkelingen vragen een blijvende bezinning die wordt uitgewerkt aan de hand van de begrippen bewustwording, bewogenheid en betrouwbaarheid. Daarna spreken we de verwachting uit dat evangelische en charismatische invloeden een blijvende druk op reformatorische kerken zullen leggen. Maar het is zelfs denkbaar dat de secularisatie overheersend gaat worden in zowel de evangelische beweging als de reformatorische kerken.

De evangelische beweging en de charismatische vernieuwing presenteren zichzelf als

bijbelse bewegingen die Gods Woord onder de aandacht willen brengen, inclusief die delen die naar hun overtuiging in de traditionele kerken onderbelicht blijven. Zowel critici, maar vooral voorstanders van de charismatische vernieuwing beroepen zich op de Vroege Kerk. Critici beroepen zich juist meer op de Reformatie en met name op Calvijn. Deze plaatst het werk van de Heilige Geest immers geheel in het kader van het verlossingswerk van Christus. Het soms tegengestelde beroep op de bronnen noodzaakt een blijvende bezinning op de theologie van de Vroege Kerk, de Reformatie, de reformatorische belijdenisgeschriften en het puritanisme.

In de ontmoeting tussen evangelisch en reformatorisch komen ook specifieke theologische thema's aan de orde, zoals de verhouding tussen het Oude en het Nieuwe Testament, de soevereiniteit van God, de vrije wil, het werk van de Heilige Geest in de bekering, de verhouding rechtvaardiging en heiligmaking, de visie op de kerk en de leer van de sacramenten, met name de kinderdoop. Opiniemakers die toenadering zoeken, hebben de neiging om de overeenkomsten zwaarder accent te geven dan de verschillen. Ook zien ze verschilpunten, bijvoorbeeld rondom de doop, eerder als bijzaken. Critici van de evangelische beweging brengen opvattingen over de doop in verband met onderwerpen als het verbond en de vrije wil. Daarmee stijgt het gewicht van het onderwerp en is verschil van inzicht ernstiger. De kern van het verschil ligt in het verschil in Gods- en mensbeeld. In de evangelische beweging overheerst een optimistisch mensbeeld, wat samengaat met de leer van de vrije wil. In de leer aangaande God klinken Zijn heiligheid en rechtvaardigheid weinig door. De verwachting is vrij algemeen dat evangelische invloeden in reformatorische kerken blijvend zijn. Deze evangelicalisering wordt bevorderd door het evangelische kerkbegrip, dat aansluit bij de moderne netwerksamenleving.

Verschillende opiniemakers zien in het licht van de doorgaande secularisatie het verschil tussen gereformeerd en evangelisch steeds kleiner worden, mede door het afnemen van de leerstellige kennis van de eigen traditie. Een afnemende verbondenheid aan de gereformeerde traditie geeft meer ruimte voor beslissingen op het niveau van het gevoel.

In de verhouding reformatorisch en charismatisch komen ook tal van theologische onderwerpen aan de orde. G. Riemer noemde openbaringsleer, schriftvisie, exegetische, verbondsleer, heilshistorie, christologie, pneumatologie, ambtsleer, kerkleer, christelijk leven, gebedspraktijk. J. Veenhof stelde dat vanuit de charismatische vernieuwing 'eigenlijk alle onderdelen van de geloofsleer in een nieuw perspectief komen te staan. De kern van de discussie betreft de wijze waarop God Drie-enig Zich openbaart. Daarbij is het volbrachte Borgwerk van Christus als een werk van God Drie-enig en de eenheid van Christus' Borgwerk, in al de heilsfeiten, van belang.

De vraag komt vervolgens aan de orde of de theologie gereformeerd blijft als er niet

te verwaarlozen evangelische en charismatische invloeden zijn. Opiniemakers die openstaan voor deze invloeden zien in de gereformeerde theologie ruimte om het evangelische en het charismatische te integreren. Volgens hen kan de evangelische en charismatische theologie de gereformeerde theologie corrigeren of aanvullen. Voor- en tegenstanders van evangelische en charismatische invloeden verschillen onderling kennelijk van mening wat het gereformeerd-zijn inhoudt. Betekent voor de één goed gereformeerd dat er dus ook ruimte is voor de Geestesgaven en dat het voor de kerk goed is deze na te streven, voor de ander betekent goed gereformeerd dat deze Geestesgaven typerend zijn voor de apostolische tijd en voor bijzondere situaties daarna. De overtuiging dat de Geestesgaven een essentiële plaats behoren te hebben in het kerkelijk leven is dan schadelijk voor de gereformeerde theologie. Tevens blijkt dat het begrip 'gereformeerd' binnen de reformatorische traditie in ontwikkeling is.

Op de vraag of de theologie gereformeerd blijft als er niet te verwaarlozen evangelische en charismatische invloeden zijn geven we persoonlijk geen bevestigend antwoord. Als het gaat over de verhouding God en mens is er in de diverse opwekkingsbewegingen te weinig aandacht voor het beslissende initiatief van Godswege en ligt het accent structureel teveel bij het antwoord van de mens. Een optimistische mensvisie raakt allerlei delen van de geloofsleer- en praktijk.

Het concluderende hoofdstuk vervolgt met suggesties voor verdere studie. Dit betreft de aard en de mate van evangelische en charismatische beïnvloeding in reformatorische kerken, alsmede de gevolgen van de oecumene van het hart voor de overgeleverde geloofsleer. Onderzoek is ook gewenst naar het kerkenraadsbeleid met betrekking tot evangelische uitingen in de eigen kerkelijke gemeente. Een ander onderzoeksveld betreft het evangelische lied en de betekenis en invloed daarvan voor de geloofsbeleving en de prediking.

Diepgaander onderzoek van de bronnen waarop de charismatische vernieuwing zich beroept, is eveneens gewenst. Dit betreft ook voortgaand bijbels-theologisch onderzoek over de dogmatische onderwerpen in de relatie tussen gereformeerd en evangelisch / charismatisch. Van belang is tenslotte een systematisch onderzoek naar de verhouding God en mens in met name de evangelische theologie, dit in relatie tot de visie op en beleving van de doop.

In de epiloog onderstrepen we de actualiteit van fundamentele disputen uit de kerkgeschiedenis, juist die waarin het ging om de verhouding tussen God en de mens. Alleen als die verhouding zuiver wordt gezien en doorleefd, is er werkelijk sprake van Geestelijke vernieuwing, zoals de apostel Paulus daarover schreef in Romeinen 8:6-14.